

Ötödévesen

Az 1963–64-es tanévben ötödéves voltam az Iparművészeti Főiskolán. Akkoriban figyeltem fel a Bolyai-Lobacsevszkij féle nemeuklideszi geometriákra.

Különösen Bolyai János 1823. november 3-án édesapjához írt levele mozgatta meg a fantáziámat: „a semmiből egy új, más világot teremtettem; mind az, valamit eddig küldöttem, csak kártyaház a toronyhoz képest”. Amikor ezt olvastam, egyből arra gondoltam, talán lehetséges lenne a művészetben is valami ilyesmit megvalósítani.

1964. július 3-án német nyelvtudás nélkül érkeztem Németországba. Ősztől édesapám látott el magyar nyelvű könyvekkel és folyóiratokkal. Az Élet és Tudomány egyik 1965-ös számában újra olvastam a nemeuklideszi geometriáról.

Euklidész XI. axiómáját, illetve az V. posztulátumot 2132 éven keresztül próbálták bizonyítani, egy vagy esetleg több, szemléletesebb, egyszerűbb kiinduló tétellel helyettesíteni, de sikertelenül. Bolyai János elsőként találta meg a helyes megoldást, mégpedig a megtapasztalható világ leírásától független, azaz logikai úton. Ő értette meg először, hogy a matematika feladata nem csak a világ jelenségeinek mennyiségi, alaki leírása, hanem egy folyamatosan tovább gondolható öntörvényű tudomány. Bolyainak ezt a gondolatát tartottam akkoriban nagyon fontosnak.

Nemsokára megértettem, hogy egy tulajdonságot kicserélhetek egy másik tulajdonsággal, egy módszerrel, ha új képi realitásokhoz szeretnék jutni. Megértettem, ha a látható világ érzékelhető tulajdonságait elválasztom az anyaghoz való kötöttségüktől, és ezeket független tulajdonságokként mint mennyiségeket kezelem, akkor szándékaim szerinti műveleteket végezhetek velük.

A tulajdonságok elkülönítése tette lehetővé, hogy azokat tiszta tulajdonságoknak tekintsem, és tiszta szemléleti formákként kezeljem. 16 évesen olvastam Lord Byron és Oscar Wilde aforizmáit. Oscar Wilde egyik aforizmája különösen megragadott: „Kötelességünk, hogy mesterségesek legyünk.”

Fiatalságom itthon a szocialista realizmus éveiben telt el, a kommunista pártállami diktatúrát kiszolgáló művészettörténészek az osztályharcot és a proletárdiktatúrát leképző ideológiai művészetet propagálták. A szocreál engem soha nem érdekelt, életemben egyetlen szocreál képet sem festettem. Viszont ez az egyik indirekt oka volt annak, hogy amennyire csak tudtam, mindenek az ellenkezőjére törekedtem. Azt gondoltam, a művészet legyen művi, mesterséges, hiszen a leképző művészet 'természetes'. A leképzés semmilyen formáját nem fogadtam el a szükséges természetelvű tanulmányokon kívül, és azon törtem a fejemet, milyen módon tudnék mesterséges logikájú képeket festeni.

Megértettem, ha a tulajdonságokkal műveleteket végzek, nincs szükségem festés előtt minden esetben egy, az éppen kialakuló képi ötletemhez modellt, motívumot keresnem a természetes, látható világban. Így váratlanul egészen másképpen kezdtem gondolkodni az 1958. február közepétől 'titokban' festett kisméretű tárgy nélküli munkáimról. Egyúttal valamilyen megmagyarázhatatlan bizonyosság kezdett kialakulni bennem: ha Bolyai János képes volt a természetes szemléleti formák határain túllépni, akkor miért ne legyen ez a művészetben is lehetséges. Így kezdtem reménykedni szellemi függetlenségem kialakításában.

A természetes, a látható világtól független terek, mesterséges struktúrák lebegtek szemeim előtt, egy nemeuklideszi festészet. Részleteiben persze még nem tudtam, milyen is lehetne ez. Mégis bizonyos voltam abban, hogy a számokat és struktúrákat kedvelő természetem hamarosan kiérleli bennem a megoldást. Ezért inkább még tanulmányokkal foglalkoztam, és időt adtam intuíciónak a kérdés érlelésére.

1967 tavaszán Münchenben jártam, és a Magyar Intézet könyvtárában lapozgatva régi kínai filozófiát olvastam. Csuang Csou pillangóálma tudatosította számomra gondolkodásom logikai szerkezetét. Valamivel később, 1967. augusztusában és szeptemberében sikerült szavakban is megfogalmaznom a művészetről megsejtett gondolataimat, amelyeknek „Az átalakuló plasztikusság kiáltványa” címet adtam. Az elkövetkező két és fél évben azután kidolgoztam időstrukturális elméletem minden lényeges pontját.

Kant térre és időre vonatkozó tiszta szemléleti formái a nemeuklideszi geometriák megfogalmazásával érvényüket veszítették. A nemeuklideszi geometriák a semmiből új, más világokat teremtettek – amint Malevics is fogalmazott évtizedekkel később. Példájuk segített abban, hogy megszabaduljak a természeti formák leképző utánzásától.

Köln, 1987. 08. 15–21.